

Erdélyi Örmény Gyökerek

Füzetek

Fővárosi Örmény Klub időszaki kiadványa
I. évfolyam 1997/4. szám 1997. június

„Emlékek nélkül,
népeknek híre csak
árnyék...”
(Vörösmarty Mihály)

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén du. 17 órakor - hívottan és hívatlanul - mindenkit szeretettel vár klubdélutánjaira a Budapest V. Semmelweis u. 1-3. I. emeleti zeneterembe.

Dr. Bertényi Iván

A heraldika /címertan/ alapjai

A címer jelvény, amelynek az alapeleme egy pajzs. Kialakulását annak tudhatjuk be, hogy 1000 körül a nyílvessző átütő ereje megnőtt. Páncélt és sisakot öltöttek a lovagok, de így felismerhetetlenné váltak. Valamilyen megoldást kellett találni. Ki is találtak két megoldást, az egyik a pajzs volt, a másik a zászló. A pajzsok a felületére bármilyen jelvényt rá lehetett festeni, s ez stabil volt, nem kellett attól félni, hogy leesik róla. A zászló előnye az volt, hogy minden oldalról látszott, de akadályozta a harcot a csatában, s így mindenki nem viselhetett zászlót.

Igy alakultak hát ki a címerek, de a kérdés: mikor? A heraldikusok vitatkoznak ezen. Nagyon sokáig a Bayeux-i falikárpitot tartották olyannak, ahol az első címerek megjelentek. Ebben a kis festői francia kikötővárosban egy hatalmas teremben van körben kifeszítve az a falikárpit, /XI. sz./, amely Normandiai Vilmosnak Harold király elleni háborúját és győzelmét ábrázolja. A rajta szereplők pajzsain különböző színes jelek vannak. Matild királynő és udvarhölgyei hímezték. Ugyanaz a személy a kárpiton különböző jelekkel fordul elő, tehát nem állandó a jelvény. Van egy olyan jelenet is, ahol Vilmos felcsapja a sisakrostélyát, hogy felismerjék, mivel a pajzson lévő jelről nem ismerték fel. /Egyes jeleneteknél szövegek is tudósítanak!/. A kárpit tanúságát mint első címer-előfordulást, elvetették.

Van egy másik adat 1000 körül: egy normandiai gróf és egy lovag harcba indulnak egymás ellen, de megírják egymásnak, milyen jelről ismerhetik fel egymást, milyen zászlóval vonulnak fel. Emlegetik ezenkívül a Plantagenet család egyik őst is, akinek fennmaradt egy zománcablácskája, melyben ágaskodó oroszlánok vannak, mint az angol királyi címeren, de a pecsétjén nem mindig ezt használta. Van egy feljegyzés 1128-

ból, hogy amikor lovaggá ütötték, apósa, az angol király olyan pajzsot ajándékozott neki, melyen kicsiny oroszlánok voltak. Egyesek ezt az alkalmat tekintették a címerek születése időpontjának, de ezt is elvetették. A XII. századból egy gróft tartanak az első címertulajdonosnak, akinek két pecsétje is fennmaradt, az egyikén kockázott /négyzettrácsos/ pajzs látható, a másikon kockázott zászló. Ennyit a címerek kialakulásáról !

A címerek gyakorlati felhasználása nagyon sokrétű. Elsősorban a csatamezőn, de nemcsak itt maradtak használatban. A zászlókat, mikor hazatértek, ki lehetett tűzni a vár fokára, s ez jelentette: itthon van a várúr. A címet rá lehetett festeni egy használati tárgyra, s akkor már a tulajdonost jelölte. Polgári használatban a pecséteken megjelentek a címerek, s mivel a középkorban a pecséteknek nagyobb jelentőségük volt, a használatban a címerek elterjedtek. Sokan kezdenek pecséteket használni, a XIII. században Normandiában parasztpecséteket is használtak. A különböző céhek is pecséteket választanak, hogy áruikat megjelöljék. Városok, testületek használnak címereket, s ez elterjed az egész nyugati kultúrkörben.

Magyarországon az első címer III. Béla királyunk pénzén jelenik meg: a kettős kereszt. 1202-ben Imre királyunk egyik oklevelén szerepel a sávozott pajzs, a magyar címer egyik fele. Itt 2-2-2-1 tagolásban kis oroszlánok lépkednek egymás felé, az utolsó páratlan. Közöttük kicsiny pajzsocskák vannak. Ám ez a forma II. András korát nem érte meg.

Hatalmas probléma a címer szimbolikája, hogy mit jelenthet? A szakember nehezen válaszol, XX. századi logikával nem tudjuk kisütni, hogy a középkorban mire gondolhattak. Néhány esetben azonban tudjuk a jelentéseket. ha megmaradt a címert adományozó levél, s az oklevél elmondja, hogy ez és ez, ezt jelenti.

A magyar címer alkotóelemeinek a jelentéseire is a legkülönbözőbb magyarázatok születtek. Kettős kereszt: a bizánci ereklyetartó ládikákon van ilyen felfestve. / Bizáncban nem alakult ki olyan heraldika, mint nálunk/. /A kereszt Krisztus kiszövedését ábrázolja: az egyes is, a kettős is, a hármassal is. Az egyes keresztnek van egy vízszintes és egy függőleges szára. Gyakori az olyan ábrázolás, ahol Krisztus feje felett egy tábla van, INRI rövidítéssel. A latin rövidítés magyar jelentése: Názáreti Jézus a zsidók királya. Ezt a táblát meghosszabbították, s így kapjuk a kettős keresztet. Szokásos volt a felfeszített lába alá egy támaszt helyezni. Ez néha egyenesen, néha ferdén áll. Ennek a meghosszabbításával jön létre a hármaskereszt.

Nálunk megvan a vallásos jelentése a kettős keresztnek, ez a XIII. század végi királyi pecsétekről állapítható meg. Lehet, hogy III. Béla a bizánci császárok mellé akarta magát állítani a kettős kereszt alkalmazásával. IV. /Kun/ László és III. András idejében a kettős keresztre egy töviskoronát helyeztek. Ez a vallási jellegű motívum azonban

hamar eltűnik a magyar címerből. A sávozat is egyszercsak megjelenik és nincs rá magyarázat.

Imre királyunk Aragóniából hozott magának feleséget Konstancia személyében. Az aragon címer vörössel és arannyal többször hasított. A királyi házasságoknál a feleséggel együtt egy lovagi környezet is átköltözik. Fordítva is előfordul: II. András leánya, Jolánta az ibériai félszigetre megy, vele is mennek magyarok, akik beolvadtak az ottani környezetbe. Valószínű, hogy a magyarok látva az aragóniai címert, választották a sávozást, csak nem függőleges, hanem vízszintes megoldásban.

A sávozat és a kettős kereszt állandó jellegűvé válik. Egy talapzat kerül a kettős kereszt alá a XIII. században. A nyugati heraldika meglehetősen absztrakt, míg a magyarra azt mondják, hogy naturalisztikus. A XIV. században a talapzatot kezdik cifrázni, kialakul a hármashalom forma. A legszebben Nagy Lajosnál jelenik meg.

Kettőspecsétjein látható, annak hátoldalán. A szlovák heraldikusok Nagy Lajos pecsétjét vették alapul mai címerükhöz.

A címereknél van egy szemléletváltás. A címer először a személyre, a tulajdonosra, a családra mutat, majd kezdi jelenteni a területet. Így egy hosszú ideig uralkodó dinasztia címeréből az ország címere válhat. Az utolsó Árpád-házi királyok úgy tekintik már a sávozatot és a kettős keresztet, mint Magyarország címerét. Az Anjou családbeli Károly Róbert kettős pajzsának egyik fele az ő családi címere /liliomok/, a másik a sávozat /vörös-ezüst/. Kettős pecsétet használ, a kettős kereszt pecsétje hátoldalán szerepel. Ezekkel szimbolizálja, hogy ő Magyarország uralkodója.

Ezután minden uralkodóház uralomra kerülésekor megmarad a sávozat és a kettős kereszt, de hozzáadják eddigi országaik címereit. A Habsburgoknál a tartományok özöne fordul elő. Ferenc Józsefnek 69 címe van /Ausztria császára, Magyarország királya.../ A címereket feltüntetik, mert ha kihagyják, mintha lemondtak volna róluk. Igénycímerek: jelzik, hogy azon tartományok a dinasztiahoz tartoztak.

Sokszor, ha egy város címert választ magának, akkor a városatyák abba minden jellemzőt bele akarnak tenni. A kommunista időszakban a vörös csillagot is kötelező volt betenni. A címerek úgy mutattak, mintha egy kaptafára készültek volna. Nem voltak alkalmasak megkülönböztetésre, ami pedig ősi funkciójuk.

A címerpajzson egy sajátos tolvajnyelv érvényesül. Hasítva: függőlegesen; vágva: vízszintesen osztott; de lehet haránt is. Nem szabad minden színt használni. Messziről látni kellett a címert a csatamezőn. Jól megkülönböztethető ábrázolásoknak kellett lenniük a címereken. A kialakult színhasználat: arany-ezüst, kék, zöld, vörös, fekete. A XII. században nagy fapajzsok voltak, posztóval bevonva a felületük, az arany és az

ezüst színűek a fémpántok voltak. Később a színekhez társult az emberi test ábrázolásának színe, a pajzson kívüli elemeknél pedig a bíbor. Vannak túlzások az ábrázolásokban, pl. az állatábrázolásoknál. A szamosújvári címeren a kétfejű sas ki van feszítve. A valóságban nincs ilyen. A egyfejű sas a német király címerállata, a kétfejű sas a császáré. /Akad háromfejű sas is./

Finomodik minden, a címerpajzson kívüli ábrázolások is. Valakinek tartania kell a pajzsot. Így kerülnek mellé vadember, angyalok. /A magyar címert tartó angyalokról a címerleírás azt szögezi le, hogy azok nem nők, hanem fiatal fiúk !/

Van növényi ornamentika is a pajzs körül.

Sisak- és sisakdíszábrázolások is tartoznak a címerekhez. A XIII-XIV. században néha csak sisakot és sisakdíszat ábrázolnak. A sisakdísz azonos a pajzs főábrázolásával: a sisak fölött megismétlik. A pajzs azonban önmagában is címer. A sisak, a sisakdísz, a címertartók csak kiegészítő elemek. Szerepelnek szalagokra írt csatakiáltások is. Marsallok címerénél a pajzs mögé két marsallbotot tesznek, az admirálisnál két keresztetett horgonyt. Egyházi személyeknél a pajzs fölött kalap, melyről bojtok csüngnek alá. A pápának tiarája /hármass koronája/ van. A főúri rangokat is jelzik a címerre helyezett koronákon. Az 5 gyöngyű: nemes; 7 gyöngyű: báró; 9 gyöngyű: gróf. A hercegeknek kalapszerű, királyi koronához hasonló jár.

Befejezésül egy heraldikai csemege, mely örményvonatkozású. Mikor hosszú vita után a szocialista szovjet köztársaságok címert választottak, az örmény címerbe az Ararát került. Törökország ez ellen tiltakozott, mivel az Ararát Törökország területén van. Az akkori szovjet külügyi népbiztos, Litvinov válaszában azzal hárította el a tiltakozást, hogy tudomása szerint a török címerben szereplő félhold sem török terület !

Dr. Bertényi Iván
egyetemi tanár

<p>Szerkesztőségi megjegyzés: A cikk a Fővárosi Örmény Klubban 1997. május 15-én elhangzott előadás magnófelvétele alapján készült. A cikk elkészítése idején az MTV 2 1997. május 25-én sugárzott Kerekek és lépések című műsorában Entz Géza művészettörténész elemezte a csengersimai ref. templom kazettás mennyezetén lévő</p>
